

Over trots, toerisme en de toekomst

ROSA Zaanstad

Januari 2016

1. Inleiding

Er is geen oord in ons vaderland, de hoofd- en residentiestad uitgezonderd, zóó beroemd als de Zaanstreek. Sedert Peter de Groote er zich ophield, behoort zij tot de wereldgeschiedenis. Geen vreemdeling, die sedert de 17de eeuw ons vaderland doorkruiste, of hij bezocht haar, en geen Nederlander, die zich in den vreemde bevond, of hij moest er van vertellen.

Kom er nog eens om!

Dit zijn de woorden waarmee G.D.J. Schotel zijn in 1874 verschenen werkje 'Zeden en gebruiken aan de Zaanstreek' opent. Het werd uitgegeven naar aanleiding van de 'Tentoonstelling van Zaanlandsche Oudheden en Merkwaardigheden' die in augustus en september van datzelfde jaar in het Zaandamse stadhuis op De Burcht was georganiseerd - de tentoonstelling die nu min of meer is nagebouwd in het Zaanse Museum.

Wat een ronkende tekst! Zelfs als we de gebruikelijke negentiende-eeuwse snoeverij er wat vanaf poetsen, blijft er nog een stevig statement over. Wie zou in onze tijd durven beweren dat iedere buitenlander de Zaanstreek bezoekt, en dat iedere Nederlander in den vreemde niet zozeer wordt uitgehoord over Cruijff en de Amsterdamse rosse buurt, maar vooral over de molens langs de Zaan?

We kunnen eraan twifelen of het werkelijk zo was, anderhalve eeuw geleden. En waarschijnlijk zal het ook nooit zo worden. Maar dat wil nog niet zeggen dat we er niet naar kunnen streven. Wie iets ongelooflijks wil bereiken, moet immers inzetten op het onmogelijke.

In deze visie wordt geprobeerd de contouren te schetsen van een Zaanse toeristenbeleid. Daartoe zullen we eerst in grove lijnen het verhaal samenvatten dat de Zaanstreek aan bezoekers te vertellen heeft, vervolgens analyseren wat er van dat verhaal nog te zien is en tenslotte aanbevelingen doen om lacunes op te vullen en de al aanwezige elementen te versterken. Daarbij maken we een onderscheid tussen mogelijke projecten op de (zeer) korte termijn en ontwikkelingen die een (veel) langere adem vergen.

Financiële aspecten blijven daarbij voorlopig buiten beschouwing. Deze visie is in eerste instantie bedoeld om een denkrichting aan te geven en het publieke en politieke debat van concrete voorstellen te voorzien. In ieder geval raakt het toerisme naar onze overtuiging aan zoveel andere beleidsterreinen dat het mogelijk moet zijn een groter budget te vinden dan het nu door het college voorgestelde half miljoen.

Niet alle voorstellen in deze visie komen helemaal uit onze eigen koker. Hoewel het omwille van beknoptheid niet wordt aangegeven (een plan kan meerdere vaders hebben, en het is hier niet aan de orde hele ontstaansprocessen uit de doeken te doen), is ROSA dankbaar voor de creativiteit van de Zaanse kanters. Het feit dat meer en meer inwoners zich actief bezighouden met het grote verhaal van de stad, vormde mede de aanleiding om deze visie te schrijven.

Want ja, de Zaanstreek heeft een verhaal te vertellen; een verhaal dat draait om werk en overleven.

2. Historie

De laatste jaren mag het gebied van het voormalige Oer-IJ, waar de Zaanstreek toe gerekend mag worden, zich in een warme belangstelling verheugen. Jammer genoeg richt de aandacht zich daarbij vooral op de zandige westoevers van dat estuarium, en wordt het door kreken doorsneden veenmoeras in het oosten verhoudingsgewijs maar spaarzaam belicht. In het nieuwe Huis van Hilde te Castricum bijvoorbeeld is de Zaanstreek slechts vertegenwoordigd met één kanonskogel uit de tijd van de Spaanse Troebel.

Maar in Assendelft zijn de sporen teruggevonden van de eerste boeren die voorzichtig het veengebied introkken, wellicht opgestuwd door een bevolkingstoename op de strandwallen en de verstuiwing van de duinen. Deze pioniers vestigden zich op de oevers van getijdekreken en begonnen al voorzichtig met het ontwateren van het metersdikke veenpakket dat sinds de laatste ijstijd vanuit de talloze stroompjes het zand van de delta had overwoekerd. Archeologische vondsten tonen aan dat het leven in de IJzertijd niet slecht was, en dat alleen een stijging van de zeespiegel die veenboeren tijdelijk verdreven heeft - maar niet allemaal! Ook in de eeuwen na het vertrek van de Romeinen bleven er boeren door de Zaanstreek zwerven en er zijn aanwijzingen dat ze zich zelfs hebben weten te handhaven op de hogere gronden in het noorden, rond Wormer en Jisp.

In de Frankische tijd werd de ontginning stelselmatig ter hand genomen, ongetwijfeld onder leiding van monniken die dat ambacht op de slikken en schorren van West-Vlaanderen hadden geleerd. Grofweg evenwijdig aan de veenstroompjes ontstond in slechts een paar eeuwen tijd een geometrisch patroon van verkavelingen dat tot op de dag van vandaag het landschap van de Zaanstreek bepaalt. De opbrengst van het land was

goed, maar de percelen waren vaak te klein om alle monden te voeden. Bovendien oxideerde het veenpakket snel, waardoor de grond verdraste. In de late middeleeuwen trokken meer en meer Zaanse zonen naar de zee, als haringvissers of als matroos aan boord van de schepen die het onstuimig groeiende Amsterdam uitreedde.

Het is niet ondenkbaar dat die stad juist zo snel opkwam door de instroom van Zaankanters. Er is een verwantschap tussen de eerste kapel van Assendelft en die van Amsterdam, beide gewijd aan de verder wat obscure Sint Olof of Odulfus. En in de begintijd kende Amsterdam nogal wat burgemeesters van Zaanse komaf.

Die verbintenis tussen de beide veengebieden ten noorden en zuiden van het nog zoute IJ zorgde ervoor dat industrie die ongewenst was binnen de stadsmuren, aan de oevers van de Zaan een plek vond en niet bijvoorbeeld langs de Amstel of de Vecht. Bovendien leverde de Zaanstreek een slechtere kwaliteit turf dan de veengebieden aan de oostkant van de Hollandse Waterscheiding, zodat minder land werd afgegraven. Meer ruimte om te bouwen dus, in een streek die direct verbonden was met de zee en met Amsterdam, en bovendien al voor een groot deel in handen van Amsterdamse kooplieden. Die combinatie van factoren maakte de Zaanstreek in rap tempo tot een industriegebied van formaat.

Na de val van Antwerpen in 1585 ging alles nog een tandje sneller. Gevluchte Vlaamse kooplieden bereikten het tolerante Amsterdam en kwamen zo als vanzelf met de Zaan in contact. De plaatselijke taal evolueerde tot een dialect met zuidelijke invloeden dat daardoor ook makkelijk Franse woorden kon opnemen en pas na een eeuw of twee, toen de internationale handel aan belang inboette, weer wat naar het West-Fries zou opschuiven. Het Amsterdams ontwikkelde zich, vreemd genoeg gezien de nabijheid, heel anders, waaruit blijkt dat de stad meer openstond voor een veelheid van buitenlandse invloed dan het platteland dat de Zaanstreek nog eeuwen zou blijven.

Als de Nederlanden in de achttiende eeuw hun hegemonie aan de Engelsen moeten laten, zakt de Zaanstreek weg in een soort sluimer die een eeuw zal aanhouden. De houtindustrie en scheepsbouw krijgen zware

klappen, maar de olie- en papiermolens draaien lustig door. De nadruk komt zo meer op de productie van consumptiegoederen en halffabricaten te liggen. Het in de Gouden Eeuw vergaarde kapitaal blijft in handen van een relatief kleine groep van onderling vaak hecht verbonden families, die het investeren in schitterende huizen en tuinen die de Zaanstreek een eigen gezicht hebben gegeven.

Stoomkracht krijgt aanvankelijk niet echt voet aan de grond in het land van de windmolens. Maar met de opening van het Noordzeekanaal in 1874 komen de grondstoffen in zulke grote hoeveelheden binnen, dat schaalvergroting onvermijdelijk wordt. Rond 1900 is het landschap langs de Zaan onherkenbaar veranderd. Grote fabriekspanden, voor een deel al in de modernste betonbouw vormgegeven, bepalen vanaf die tijd het aanzicht van de streek.

Voor het eerst trekken de fabrikanten weg. Waar ze vroeger, zoals in Wormerveer, vanuit kapitale panden uitkeken over hun bezittingen aan de andere kant van de rivier, bouwen ze nu villa's in het Gooi of in de duinstreek rond Bloemendaal. De omgang tussen de baas en zijn personeel, die eeuwenlang weliswaar hiërarchisch maar ook volstrekt natuurlijk en ongedwongen was, verdwijnt. Immigranten uit het nog feodale Friesland introduceren het socialisme dat al snel voet aan de grond krijgt. De Zaanstreek wordt 'rood'.

Onze huidige tijd kenmerkt zich door schaalvergroting, zowel in bestuurlijke zin als in de van oudsher Zaanse familiebedrijven. Vrijwel geen Zaans bedrijf is nog in Zaanse handen, hoewel de merknamen blijven bestaan omdat die al ruim een eeuw in ieder Nederlands huishouden vertrouwd zijn. En ook de plaats van die bedrijven, her en daar verspreid tussen de wooncentra langs de oevers van de oude rivier, is vooralsnog grotendeels ongewijzigd. Die combinatie van wonen en werken is, met alle overlast en beperkingen, uniek te noemen.

3. Het land - en de hiaten

Uit het bovenstaande beknopte overzicht van de Zaanse historie blijkt dat het verhaal van de Zaanstreek er vooral eentje is van werken, soms tegen de verdrukking in. Van de eerste boeren in het zompige land rond de getijdekreeken tot de fabrikanten langs de Zaanoever, allen werkten in een dynamisch gebied waar de mogelijkheden snel konden veranderen in obstakels en omgekeerd. Dat heeft geleid tot een lange historie van aanpassing, van 'kruien op de wind', en van een onverbeterlijk optimisme - dat zich merkwaardig genoeg vaak uit in stevig gemopper.

Willen we dit verhaal van werken laten zien, dan moet de bezoeker het kunnen beleven. De toerist van tegenwoordig is op zoek naar meer dan een plaatje, geen stoffige ruïnes met een in de zon verschoten tekstbord ernaast. Er moet iets te ruiken zijn, iets te voelen. De overgebleven molens moeten bij voorkeur in vol bedrijf zijn. Voor een deel is dat overigens al zo, en het heeft als bijkomend voordeel dat je de producten kunt verkopen. Zo houden de molens zichzelf voor een deel in stand.

Die molens, de groene huisjes, de sluisjes en ophaalbruggen, zijn de essentie van het Zaanse verhaal, ze zijn de gestolde vertegenwoordigers van de zeventiende- en achttiende-eeuwse glorie-dagen. Maar zoals ze er nu staan, ietwat verweesd in het moderne industriële landschap eromheen, missen ze context. Dat komt doordat de verhalen van daarvoor en daarna goeddeels ontbreken of onvoldoende zichtbaar zijn.

Waar zijn die IJzertijdboeren, waar zijn de middeleeuwse pioniers? De haringvissers? En waar zijn, van eeuwen later, de stoomfabrieken en de wapperende rode banieren van de arbeidersbeweging? Ze zijn er niet, ze zijn

niet terug te vinden in het landschap en niet in de toch talrijke musea. Het is of ze nooit hebben bestaan.

Als het Zaanse verhaal er een moet zijn van continuïteit, dan schrijven deze lacunes des te meer. In potentie kan een bezoeker van de Zaanstreek een ononderbroken verhaal te beleven krijgen dat loopt van zeven eeuwen voor Christus tot nu. Maar in de praktijk ziet hij slechts één eeuw daarvan in alle glorie, wat resten van de eeuwen daarna en dan opeens, in Zaandam, de kunststoffen façade van het postmodernisme. Het loopt, kort gezegd, niet lekker door.

Het verhaal dat de Zaanstreek kan vertellen is niet alleen in tijd, maar ook in de fysieke ruimte uitgestrekt en mooi gespreid. Het trekt van de randen naar het centrum. In het Twiske, bovenop de Hollandse Waterscheiding waar het veenpakket wel tot acht meter dik was, en op het hoge land van Wormer ligt de oorsprong van de ontginning. Krommenie en Assendelft getuigen van de eerste bewoning, inclusief het contact met Romeinen. De lintdorpen West- en Oostzaan én het eertijds machtige Jisp zijn symbool voor de middeleeuwse verkavelingen. Wormerveer vertelt het verhaal over de opkomst van de handel, de verbindingen, en de opkomst van de olie-industrie. Koog en Zaanse Belichamen de expansie aan het begin van de nieuwe tijd, en ook de eeuw van het rentenieren die erop volgde. Zaandam tenslotte is het kloppend hart waar alles uiteindelijk net even sneller ging, nauw verbonden met Amsterdam en de grote havens maar verstandig genoeg om klein, en dus zichzelf, te blijven.

Zeventwintig eeuwen werk, en het is in een dagje te fietsen!

4. Het water

Maar beter nog is het om het in een dagje te váren. Natuurlijk is de Zaan (met andere vaarwegen als de Nauernasche Vaart, het Noordzeekanaal en bevaarbare sloten als Gouw en Watering en de meren en plassen) het kloppend hart van de streek en gelukkig wordt dat water steeds beter bereikbaar. Maar er is op dit gebied nog een wereld te winnen, vooral door een soepeler doorvaart te bieden middels het verruimen van de mogelijkheden. Bruggen en sluizen moeten geen obstakels zijn, er moet veel meer mogelijk worden op het water. Dat vereist een andere, meer open instelling van alle betrokken partijen.

Voor een boeiend en goed ontsloten waterrijk mag best wat betaald worden. We hoeven de botenbezitter (die vaak toch al wat beter bemiddeld is dan anderen) niet vrij te stellen van belastingen en heffingen die elke andere bezoeker wel betaalt. Als de Zaan een walhalla voor de watersport wordt, zal niemand mopperen over een paar euro.

Het water kan ook beter benut worden voor openbaar vervoer. Juist op dat dynamische element kan de streek haar toekomstgerichtheid etaleren. Geen nostalgische stoombootjes die er veel te lang over doen om het noorden en zuiden met elkaar te verbinden, maar fluisterstille, schone en ultramoderne ferry's die overal kunnen aanmeren en ruim plaats bieden aan fietsen. Een betrouwbaar en snel nautisch netwerk kan het krap bemeten wegennet ontlasten en van reizen weer een plezier maken.

5. De vertellers en hun verhaal

Omdat het verhaal van de Zaanstreek een verhaal van werken is, is het ook een zeer menselijk verhaal, dat dus moeten worden verteld door mensen, niet digitaal of via snel slijtende tegels in het wegdek. De moderne toerist is uit op ontmoetingen en belevenissen, niet op informatie die hij ook thuis uit zijn laptop kan halen. Wie naar de Zaanstreek komt, wil het verhaal horen uit de mond van een Zaankanter en die zijn gelukkig in ruime mate voorradig, in elke vorm die men zich maar wensen kan. Want Zaankanter kan men worden, dat is een unieke eigenschap van het moerasvolk die zich in eeuwen van migratie heeft ontwikkeld. En je bent een échte Zaankanter als je hier nooit meer weg wilt.

Het is alleen jammer dat de gemiddelde Zaankanter zich niet goed van het verhaal van zijn woonplaats bewust is. Ook voor de bewoners zelf is veel verborgen. Wil het verhaal verteld kunnen worden, dan zal eerst de Zaankanter zelf moeten worden bijgepraat. Gelukkig gebeurt dat nu al op veel grotere schaal dan voorheen. Erfgoed staat breed in de belangstelling: verenigingen, festivals, publicaties en websites bereiken een almaar groeiende groep. Het kan niet anders of daar gaan we binnenkort de vruchten van plukken.

Om het verhaal nog beter te kunnen vertellen, is misschien een extra stimulans nodig in de vorm van een verhalencentrum, een Volksuniversiteit-achtige instelling waar het verleden beleefd en geleerd kan worden. Een dergelijke instelling zou bijvoorbeeld heel goed door De Bieb opgezet kunnen worden, in nauwe samenwerking met de erfgoedverenigingen. Er is ongetwijfeld genoeg belangstelling voor.

De Zaankanter zal, mede door de hierboven geschetste ontwikkelingen en voorstellen, hopelijk beter gaan beseffen dat hij zijn eigenwaarde niet hoeft te ontlenen aan toevallige bezoekers. Eeuwenlang werden vreemdelingen die zich hier kwamen vergapen in eerste instantie gewantrouwd. Czaar Peter is weggejaagd, Napoleon werd niet geloofd met zijn 'sans pareil', Monet was een poerlekwakker die waarschijnlijk kwam spioneren. Pas als die bezoekers weer weg waren, en als eindelijk vanuit de buitenwereld de mare doordrong dat het toch heus bijzondere mensen waren, kon de Zaankanter met trots op zo'n bezoek terugkijken.

Nu nog staan we te juichen dat het Zaans Museum een Monet heeft verworven, en dat is ook prachtig natuurlijk. Het verblijf van de impressionist viel samen met grote veranderingen in de streek, en zijn werk getuigt daarvan. Maar we zouden niet nodig moeten hebben om het verhaal te vertellen. Niks mis met een Freek Engel of een betere Frans Mars. En Heintje de Draaier was een Napoleon op zijn eigen vierkante meter, zoals Dirk Witte zou zingen.

Je kunt ook groot zijn in bescheidenheid, tenslotte. We zijn, of het nu willen of niet, in hart en nieren een arbeidersstad. Maar wel een erg mooie arbeidersstad. Een stad gebouwd in een dynamische omgeving, een gevaarlijke omgeving. Want gevaar komt voort uit beweging en beweging creëert ook altijd kansen. Dat zagen ze in de IJzertijd, dat zien we nu nog.

We zijn een stad die laat zien hoe voor elk probleem een oplossing kan worden gevonden die vervolgens weer een probleem wordt. Veen ontwateren is mooi, voor een tijdje. Het levert zeer vruchtbare grond op. Maar het klinkt ook in en zo hebben we onszelf in een paar eeuwen onder zeeniveau gegraven. We maakten de Zaan bevaarbaar en hadden geen idee van de bruggen die we al snel zouden moeten gaan bouwen. Het spoor ontsloot het achterland, zette de klokken gelijk en smeedde het jonge Koninkrijk der Nederlanden aaneen. Maar nu liggen die rails daar als obstakels en heten ze spoorse doorsnijdingen. Het Noordzeekanaal, destijds de zegen van het herrijzende Zaandam, veroorzaakt kilometerslange files. En het asfalt dat we in onze tijd zo energiek aanleggen, zal over honderd jaar ongetwijfeld

belemmerend werken op het elektromagnetische veld waarop de schone en stille voertuigen van straks zich moeten voortbewegen.

Zo blijft het werk in de wereld! En dat kun je in de Zaanstreek zien, want er is altijd wel ergens een groot project gaande. Ook dat draagt bij aan de dynamische sfeer en het gevoel van continuïteit dat we zouden moeten willen uitdragen.

6. De arbeidersstad

Om te laten zien wie we zijn, om ons verhaal te vertellen, hebben we geen behoefte aan dure villa's of prestigeobjecten. Die bouwen we van oudsher in Bloemendaal en Bussum, waar geen toeristen willen komen. Onze rijke huizen staan niet versteend te spiegelen in een gracht, alsof ze aan zichzelf genoeg hebben. Onze mooiste huizen zijn van hout, en hout blijft altijd werken.

Een glimmend cultuurpaleis? In de Zaanstreek? Het is niet verwonderlijk dat de Zaankanters juist hangen aan een filmtheater dat 'De Fabriek' heet, hoewel die naam verwijst naar Andy Warhols 'Factory' en het pand ooit is gebouwd als school - zo'n beetje het enige grote bouwwerk aan de Oostzijde dat nooit een fabriek was. Want humor hebben de Zaankanters ook.

De Zaanstreek is anders. Wie de Zaan op vaart, betreedt een ander gebied, een gebied van 'werken van een oudere soort', zoals Geert Mak schreef in zijn Boekenweekessay 'Het ontsnapte land' uit 1998. Het beviel hem hier zeer. Dat gunnen we iedere toerist.

We zijn vooral een arbeidersstad die nog volop in bedrijf is. Bij ons geen monumentale maar verweerde schoorstenen in een nieuwe woonwijk met nostalgische straatnamen. Onze historische schoorstenen staan waar ze horen, op bedrijventerreinen, en er is er zelfs eentje die nog dagelijks rookt. Als bezoekers dat zien, dan willen ze naar binnen. Dat kan nog niet, of mondjesmaat, en dat is een gemiste kans.

Omdat we een arbeidersstad zijn, en willen blijven, hebben we relatief veel lager opgeleiden. Dat is een zegen als we een toeristenindustrie willen ontwikkelen die gebaseerd is op beleving en persoonlijk contact. Toerisme is

immers een arbeidsintensieve bedrijfstak, die bovendien nog relatief schoon en duurzaam is ook. Dat wil zeggen: schoon zo gauw de toeristen geland zijn. De ongebreidelde groei van het vliegverkeer is een bron van zorg, en zeker de opkomst van budgetvluchten vanuit Azië. Om de toestroom te beperken en te verduurzamen, zou daaraan ook de nodige aandacht moeten worden besteed.

Het onderwijs kan ondertussen op de verwachte aanwas van toeristen en de banen die daarmee gepaard gaan inspelen door een grotere nadruk te leggen op elementaire beheersing van talen (waaronder ook die van opkomende landen) en een meer dan gemiddelde kennis van geschiedenis.

Daarnaast zouden we moeten streven naar het opleiden van vakmensen. De Zaanstreek zou een begrip moeten worden in heel Nederland, misschien wel de EU. Een echte timmerman, schilder, loodgieter of installateur komt uit de Zaan - dat moet een algemeen bekende waarheid worden. We hebben al veel van dat soort specialisten, gelukkig, maar om de continuïteit te waarborgen zouden initiatieven als het ziertogende First in Food en de Zaanse Houtacademie kunnen samensmelten tot Nederlands eerste 'Hogeschool voor de Handen'. Jonge mensen met aanleg voor traditionele beroepen (die overigens best met de modernste technieken mogen worden uitgevoerd) zouden van heinde en verre naar de Zaanstreek moeten komen om geschoold te worden tot meesters in hun vak.

Dat is feitelijk niets nieuws - we waren het alleen vergeten.

7. Old Holland zie je in Amsterdam

Zelfs de meest oppervlakkige bezoeker zal zien dat de Zaanstreek in niets te vergelijken is met Zuiderzeepareltjes als Monnikendam en Volendam. Alleen een Amsterdammer haalt het in zijn hoofd om alles ten noorden van het IJ weg te zetten als 'Old Holland', zonder enige nuance. Dat is een affront dat alleen wordt overtroffen door het feit dat de Haarlemmermeer, met haar relatief korte maar fascinerende en oer-Hollandse ontstaansgeschiedenis, weg te wuiven als 'Gate to Amsterdam'. Hoe durf je het!

Natuurlijk is de Zaanstreek een deel van Amsterdam voor de gemiddelde bezoeker uit Peking of Buenos Aires. Maar dat geldt net zo goed voor Maastricht, dat zich toch niet zal laten aanprijzen als 'Catholic Holland'. En Zaanstad betaalt 60.000 euro per jaar aan het ATB om haar identiteit wereldwijd te laten verloochenen! De onafgebroken stroom bussen die dat oplevert, brengt vervolgens alleen parkeergeld in het laatje. En de kruimels die de stadsloods van Amsterdam ons toewerpt, als we zelf voor de prijzige randvoorwaarden zorgen, gaan in de eerste winter al failliet.

De macht van de hoofdstad is groot. Bij nader inzien hadden die Wormer vissers beter geen dam in de Amstel kunnen maken. Maar gedane zaken nemen geen keer. We moeten ons er maar bij neerleggen dat Amsterdam, dat haar eigen attracties door een beleid van tuttigheid danig heeft beknot de afgelopen jaren (inclusief het calvinistisch grijs sausen van het Rijksmuseum) zich de Zaanse Schans heeft toegeëigend. Daar hoeven we dus ook niet zoveel meer aan te doen, dat is aan het ATB.

Wat wél kan, is delen in de periferie van dat mooie wijkje terugveroveren voor de eigen bewoners en tegelijkertijd, door een nieuwe

injectie van eigenheid, de wat meer oplettende passant verleiden een paar straten verder te kijken. Daarin kunnen het Zaans Museum (met dependance van een nieuw op te zetten VVV) en een te verhuizen Molenmuseum, alsmede een aantrekkelijke invulling van het Jacob Visterrein en de Hemmes aan de uiteinden, een grote bijdrage leveren. Ook de oversteek van de Schans naar de Gortershoek moet meer aandacht en armslag krijgen, alsmede de aansluiting met de rest van de streek.

Dat schreeuwt om de schone, snelle, betrouwbare en betaalbare moderne bootverbindingen die hierboven al ter sprake zijn gekomen. Als we het water weer de verkeersader maken die het altijd was, en inzetten op een optimale benutting van onze eigen Noord-Zuidlijn over het spoor, ontlasten we bovendien de binnensteden en verminderen we de parkeerdruk.

Ook het aanbod op de Schans kunnen we sturen. Veel Aziaten bezoeken onze streken op zoek naar frisse lucht. Dat imago kan nog worden opgekrikt door de Schans te vergroenen en verduurzamen, zowel op het gebied van vervoer als in het aanbod. Bezoekers uit Amsterdam en de regio moeten hun fiets er kunnen achterlaten (of juist huren voor de terugreis), ze kopen biologische en fair trade producten in de winkels en ze zien een mooie, nostalgische biologische boerderij in werking.

Laten we steeds voor ogen houden dat een stad die mooi en aantrekkelijk is voor toeristen ook een aangename plek is om te wonen.

8. De rol van de gemeente, en een nieuw marketingorganisatie

Hoewel veel van wat hierboven wordt geschetst uitstekend door marktpartijen kan worden gerealiseerd, is het noodzakelijk dat de gemeente een rol voor zichzelf opeist die veel prominenter is dan voorheen. Vooral in het begin zullen er initiatieven moeten worden ontplooid en is er een duidelijke aanjaagfunctie.

Het is er ook de tijd voor om nieuw beleid op poten te zetten. De enorme stijging van bezoekersaantallen op de Zaanse Schans die we de afgelopen jaren gezien hebben, heeft gezorgd voor een, vooralsnog voorzichtige, ommekeer in het denken ten stadhuisse. En recent heeft het vernietigende rapport van LAGroup over Stichting Marketing Zaanstreek de ogen wijd geopend. Er is geen fractie in de raad die zich niet bewust is van de kansen die het toerisme de stad biedt. Dat momentum zullen we vast moeten houden.

Waar voorheen op toeristisch gebied de versnippering van initiatieven nog leidend was, moeten nu gezamenlijk flinke slagen gemaakt worden. Maar kan dat, zonder feitelijke wethouder van toerisme? Zou toerisme, in plaats van een onderdeelje in het programmaveld economie, niet een zelfstandig en zelfs leidend beleidsterrein moeten worden? Dan kan in ieder plan, in elke beslissing van het bestuur het toeristisch element worden meegewogen.

Als we het toerisme gaan zien als een volwassen programmaveld met ongekende mogelijkheden, ontstaan er ook raakvlakken met andere beleidsterreinen.

Met ruimtelijke ordening bijvoorbeeld: Hoe maak je van Zaanstad niet alleen een aantrekkelijke stad voor je inwoners, maar ook voor de toerist? Zijn de nieuwbouwplannen die op stapel staan een verrijking voor de

Zaanstreek? Bouw vooral zodanig dat het geen verdere afbreuk doet aan het historische slagenlandschap en herstel dit waar mogelijk.

Met monumenten: Is er voldoende financiële ruimte om ons erfgoed te bewaren en in stand te houden, wellicht zelfs te verbeteren? Is aan de monumenten een goede en duurzame invulling te geven? Welk verhaal vertel je aan de toerist bij een monumentaal pand? Wat doe je met niet-monumentale fabriekspanden die leeg komen te staan? Ga je die slopen omdat het kan en simpel is, of neem je de extra moeite om ze toch te behouden en herbestemmen, omdat ook niet-monumentale panden beeldbepalend kunnen zijn?

Met milieu en natuur: Hoe kun je een evenwicht vinden tussen het behoud van kwaliteit van de veenweidegebieden en het verhogen van de aantrekkelijkheid en toegankelijk daarvan? Gaan toenemende recreatie en het in stand houden en vergroten van de gruttopopulatie wel samen? Is er een verbinding te leggen tussen meer toerisme en een klimaatneutraal Zaanstad? Denk hierbij aan de plannen om traditionele Zaanse molens in te zetten voor het opwekken van elektriciteit - van mosterd naar stroom! Ook de Zaanse Schans zou moeten vergroenen, met meer nadruk op klimaatneutraal vervoer en een exclusief biologisch en fair trade aanbod in de detailhandel. En breng daarnaast de veenweidenatuur meer de stad in.

Met onderwijs: De reeds genoemde 'Hogeschool voor de Handen'. Zoek de aansluiting met het onderwijs voor deze plannen en berust in het feit dat niet iedere scholier met een HAVO- of VWO-diploma zal afzwaaien. Geef die talenten een opleiding waar ze trots op kunnen zijn, en waarmee ze de stad (en het hele land) kunnen helpen verfraaien.

Met financiën: We lopen teveel inkomsten mis. De 1,9 miljoen toeristen op de Zaanse Schans vormen nauwelijks een inkomstenbron voor de gemeente. Gelden uit de toeristenbelasting en heffingen voor de pleziervaart leveren slechts een schamele boterham op. Dat kan beter, ook zonder de belastingdruk te verhogen.

Er is behoefte aan een instantie die zich gaat bezighouden met het promoten van de stad, het coördineren van initiatieven en evenementen en het uitdragen van het unieke verhaal dat de Zaanstreek te vertellen heeft. Te

denken valt aan een soort combinatie van SMZ en Stad aan de Zaan, liefst onder die laatste naam (die immers klinkt als een klok en afgeleid is van een boek van de betreurde Klaas Woudt). Deze organisatie moet professioneel geleid worden en idealiter bestuurlijk op enige afstand staan van het gemeentebestuur. De gemeente stelt wel kaders en doelen vast, en het nieuwe Stad aan de Zaan zal ook verantwoording moeten afleggen aan de raad.

De opdracht zou kunnen luiden: Het bevorderen van het bezoek aan Zaanstad en de Zaanstreek in de breedste zin des woords, middels het faciliteren, coördineren en naar de buitenwereld promoten van alle initiatieven die uit de samenleving naar voren komen. Ook het opzetten en bemensen van fysieke informatiepunten en websites behoort tot de taken.

Het binnenhalen van nieuwe bedrijven, bijvoorbeeld bedrijven in de toeristische sector, kan een gevolg zijn van de activiteiten, maar is niet het primaire doel. Die taak blijft de verantwoordelijkheid van het gemeentebestuur. Een gemeentebestuur dat, zoals hierboven geschetst, ook bij deze inspanning steeds zal beoordelen of een nieuwkomer geen negatief (en bij voorkeur juist een positief) effect op het toerisme zal hebben.

Financieel zal het nieuwe Stad aan de Zaan niet afhankelijk moeten zijn van de gemeente (hoewel een subsidie natuurlijk, zeker in het begin, noodzakelijk zal zijn), maar ook actief op zoek moeten gaan naar sponsors en zich verbinden met het lokale bedrijfsleven. Boven de dagelijkse leiding komt een bestuur van onafhankelijke deskundigen, te benoemen door de raad.

Samenvattend moet het toerisme een volwaardiger plaats gaan innemen in het gemeentelijk beleid dan het tot dusverre gedaan heeft. Slimme investeringen zullen zichzelf dan met gemak terugverdienen.

9. En nu concreet

Hieronder volgt een waslijst aan plannen en ideeën waar we het in de zeer nabije toekomst met elkaar over zouden kunnen hebben. De lijst is zeker niet compleet en waarschijnlijk is ook niet alles realiseerbaar. Maar het is prettig om, naast abstracte richtingen, ook concrete voorstellen te kunnen bespreken. Daarnaast is de lijst, die ongetwijfeld (en hopelijk) opgeschoond en aangevuld zal worden in de loop van het debat, een handige manier om de voortgang van het in te zetten beleid te kunnen beoordelen.

De lijst is opgedeeld in plannen voor de (zeer) korte tot (veel) langere termijn.

Onmiddellijk te realiseren:

- Een VVV-kantoor (tijdelijk, binnen vijf jaar te verhuizen naar een centrale plek, met dependance op de Schans), direct resortterend onder Stad aan de Zaan (zie onder)
- Het beheer van waterwegen en havens, alsmede het toezicht daarop, klantvriendelijk maken; het water moet de toegangspoort tot de stad worden en bezoekers moeten zich daar voelen als op een rode loper
- Sluizen en bruggen dag en nacht bediend
- Camperplaatsen in de nabijheid van de Schans en de centra Zaandam en Wormerveer/Krommenie, te realiseren op (bijvoorbeeld) overtollige sportvelden, voorzien van water en

stroom en een afvalvoorziening, gebruikmakend van de douchefaciliteiten van de betreffende verenigingen (tegen vergoeding); de huidige camperplaats in Wormerveer voldoet niet

- Een website ZAAN (en eventueel een extensie *.zaan*)
- Een offensief om de kleinere musea extra onder de aandacht te brengen
- SMZ opheffen en Stad aan de Zaan herinrichten als streekmarketingbureau annex verbindende organisatie, zoals hierboven uitgebreid geschetst
- Voetveer Zaanse (veel) vaker laten varen
- Met het Zaanse Museum overleggen hoe het accent van de expositie meer kan aansluiten bij het verhaal van werk en continuïteit dat we willen vertellen, en hoe de Zaanse vaker naar het museum gelokt kunnen worden, bijvoorbeeld door wisselexposities van lokaal belang
- De Synagoge een permanent huis voor Monumenten Spreken maken
- Het nu op de locatie Figaro in Zaandam bedachte Cultuurcluster vorm te geven op deels al bestaande, deels herin te richten locaties rond de sluisen te Zaandam, de locatie Figaro te gebruiken voor meer commerciële publieke functies en het hierdoor uitgespaarde geld te gebruiken voor het faciliteren van cultuur in de andere kernen van Zaanstad
- De *Tres Hombres* en mogelijk andere fair trade schepen binnenhalen en koesteren, en hieromheen een Zaanse 'fairtradecluster' op te bouwen
- De Bieb en de erfgoedverenigingen laten samenwerken om te komen tot een 'Volksuniversiteit' voor verhalenvertellers
- Het promoten van Pinkster3 en evenementen daaromheen stimuleren, analoog aan de festiviteiten rond het Leids en Alkmaars Ontzet

- Leegstand van erfgoed voorkomen door gerichte promotie en acquisitie en zelf het goede voorbeeld te geven door geen leegstand te bevorderen (zie de plannen voor het Cultuurcluster)
- Initiatieven als Hotspot Wormerveer omarmen en faciliteren
- Met Amsterdam en Schiphol in overleg treden om de budgetvluchten vanuit Azië terug te dringen
- De Zaan op zo veel mogelijk plekken zichtbaar maken

Op korte termijn (binnen vijf jaar):

- De Hogeschool voor de Handen oprichten, op een aansprekende plek middenin de stad, het liefst in herontwikkeld erfgoed
- Een permanente VVV-vestiging centraal in Zaandam (met dependance op de Schans)
- Werkende industrie zoveel mogelijk openstellen voor toeristen
- Via een designwedstrijd komen tot een mooie, multifunctionele Zaanhopper en er daarvan tien in de vaart hebben die een kwartier dienst varen, eventueel met uitstapjes naar Amsterdam (als Amsterdam flink meebetaalt)
- Een Zaankaart voor (alle!) openbaar vervoer, musea, parkeergelden, korting in de horeca
- In de Noord een archeologisch centrum en park inrichten om het vroegste verhaal van de streek te vertellen
- Het terugbrengen van stoommachines in de streek, bij voorkeur naast De Os en in de Zaanwand bij Wormerveer (samenwerking met Wormerland vereist)
- De Rozengracht veel vaker inzetten voor evenementen, in plaats van De Burcht (zie verder hieronder), en op dagen dat

de markt hiervoor moet wijken een aantrekkelijk alternatief in te richten op de afgesloten Westzijde

- Een grote Monettentoonstelling in het Zaan Museum
- De Zaanse Schans laten vergroenen door het aanbod fair trade en biologisch te laten zijn, en een voor kinderen toegankelijke biologische boerderij inrichten
- Stimuleer het fietstoerisme vanuit de regio door het inrichten van drop-off punten (je kunt je gehuurde fiets op elke gewenste uitgiftepunt achterlaten)
- De Zaan op zo veel mogelijk plekken zichtbaar maken

Langere termijn:

- De Zaanlijn ombouwen tot lightrail, een cirkellijn creëren tussen Amsterdam en Haarlem waarvan de treinstellen zich kunnen aanpassen aan het wegverkeer (naar voorbeeld van de tram)
- De Gortershoek zo mooi laten als hij nu is, maar wel inzetten op de komst van meer kleine, bijzondere detailhandel
- De Burcht opengraven en tot haven maken (met parkeren onder het water), de Zuiddijk opwaarderen tot flaneer- en winkelgebied, een ligplaats voor grote riviercruiseschepen bij het Zaantheater en de bebouwing rond de sluisen opwaarderen, inclusief terugplaatsing van het verdwenen Havenkantoor
- Het terrein van VV Zaanse Heren herinrichten en de vrijgevallen gronden gebruiken en als (camper)kampeerterrein met avonturenspeelplek, om zo een verbinding te maken tussen de Schans en de Hemmes en het toeristisch areaal aanzienlijk te vergroten

- Vooral niets tot zeer weinig doen aan de Zaanse Schans zelf (en zeker geen woonhuizen meer bouwen aan het eind van de paden), met uitzondering van de hierboven genoemde boerderij
- De Zaan en de overige binnenwateren beter met elkaar verbinden zodat aantrekkelijke vaarroutes ontstaan
- De Zaan op zo veel mogelijk plekken zichtbaar maken

9. Tot slot

Laten we eindigen met de woorden van de visionair die ook de opening van dit pleidooi mocht verzorgen, de enthousiaste Dordtenaar (ook geen misselijke stad trouwens) G.D.J. Schotel, schrijvend in 1874:

Is het te verwonderen dat men nog heden die plek wenscht te bezoeken, waar Napoleon zijn 'sans pareil' uitsprak, en die hij tot eene stad verhief? Is het te verwonderen dat in deze dagen vreemdelingen en Nederlanders naar Zaandam stroomen, waar thans die schatten van kunst en smaak, die herinneringen aan oude zeden en gebruiken, eeuwen lang in kisten en koffers verborgen, voor aller oogen zijn ten toon gespreid; waar men zien kan, waarvan de dichters zongen en de minnaars der oudheid droomden! Vooral nu, in deze dagen, die zich door liefde en vereering van het verledene, door historischen zin kenmerken, nu de gedenkteekens van vroegeren tijd zoo ijverig opgespoord en met groote nauwgezetheid onderzocht worden, en daarenboven het tijdstip nadert, dat de overblijfselen van vroegere Zaansche zeden, gewoonten en gebruiken (want ook aan de Zaan doet zich de richting van onzen tijd, die het individueele en locale in het algemeen-Europeesche schijnt te willen oplossen, krachtig gelden) door de stroom des tijds voor altijd zullen zijn verzwolgen.

Waarvan akte.